

УДК.37.013.42+372

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології Карнаух Л.П.

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини (м. Умань)

**ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
ТА ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВЗАЄМИН СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ**

Анотація. Стаття присвячена теоретико-методологічним аспектам гендерних взаємин старших дошкільників, аналізується сутність та зміст педагогічних принципів та умов формування взаємин між дітьми різної статі. Визначено психолого-педагогічний зміст поняття «гендерні взаємини», що розвиваються в умовах спілкування і спільної діяльності старших дошкільників.

Ключові слова: гендерні взаємини, старші дошкільники, педагогічні умови, принципи виховання.

Аннотация. Статья посвящена теоретико-методологическим аспектам гендерных взаимоотношений старших дошкольников, анализируется сущность и содержание педагогических принципов и условий формирования взаимоотношений между детьми разного пола. Определены психолого-педагогическое содержание понятия «гендерные взаимоотношения», развивающихся в условиях общения и совместной деятельности старших дошкольников.

Ключевые слова: гендерные отношения, старшие дошкольники, педагогические условия, принципы воспитания.

Annotation. The article is devoted to theoretical and methodological aspects of gender relations older pre-schoolers, examines the nature and content of he pedagogical principles and conditions for the formation of relationships between children of different gender. Psychologo-pedagogical the concept of "gender

relations" in terms of developing communication and joint activities older preschoolers.

Keywords: gender relations, older preschoolers, pedagogical terms, the principles of education.

Вступ. Демократичні процеси в Україні вимагають вироблення нових освітніх вимог до дошкільної освіти як основної ланки гендерного становлення особистості, що пов'язано передусім з необхідністю забезпечення рівного доступу обох статей до різних сфер життєдіяльності. Необхідність виховання гендерних взаємин підростаючого покоління визначена як пріоритетна складова виховного процесу та відображена в нормативно-правових документах України: Конституції України, Законі України, «Про освіту», «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», Законі України «Про дошкільну освіту». Настанови гуманістичної педагогіки є засадничими у розробці та впровадженні новітніх гендерно-освітніх технологій для дітей старшого дошкільного віку (К. Абрахам, В. Каган, І. Кон, О. Кононко та ін.). Метою гендерного виховання є створення умов для максимальної самореалізації та розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток, що відповідає нагальній потребі практики виховання дошкільнят, орієнтації на партнерство у міжстатевій взаємодії та взаємозамінність у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей.

Незважаючи на підвищену увагу держави до проблеми виховання гендерних взаємин підростаючого покоління та його актуальність в загальному контексті психолого-педагогічних досліджень науковців, питання теоретико-методологічного обґрунтування означеної проблеми в дошкільній освіті відноситься до одних з найменш розроблених досліджень у вітчизняних дослідженнях.

Саме тому предметом теоретичного пошуку стало з'ясування логіки сучасного теоретико-методологічного підходу до процесу виховання гендерних взаємин старших дошкільників. Зокрема, вимагають дослідження питання вивчення ефективних методів, форм роботи та педагогічних умов, принципів

формування гендерних взаємин, удосконалення професійної компетентності вихователів, в основі якої лежить сприйняття дитини як неповторної цілісної особистості із притаманними лише їй гендерних та індивідуальних особливостей.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у визначенні сутності поняття „гендерні взаємини” й розкритті ефективних педагогічних умов та принципів формування гендерних взаємин старших дошкільників.

Виклад основного матеріалу статті. Сукупний аналіз досліджень представників різних наукових шкіл (К. Абрахам, С. Гаубаса, В. Каган, О. Кузнєцова та ін.) дозволив визначити зміст і сутність поняття «гендерні взаємини». Проаналізувавши зміст кореляційних понять «взаємини» як двосторонній комунікативний процес, що передбачає особистісне відношення, взаємоставлення та «гендер» як сукупність соціальних і культурних норм, виконання яких вимагає суспільство від особистості в залежності від їх біологічної статі в певному суспільстві, можна визначити, що гендерні взаємини старших дошкільників – це взаємні стосунки між дітьми різної статі, в результаті яких відбувається їхня підготовка до виконання гендерних ролей в умовах соціуму.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми, можна визначити особливості гендерних взаємин дітей старшого дошкільного віку. До них відносяться такі складові: досить яскраве емоційне забарвлення, нестандартність та нерегламентованість процесу спілкування; переважання ініціативних дій в процесі гендерних взаємин. Для дитини набагато важливіші власні дії та висловлювання, ініціативу ж ровесника в більшості випадків вона не підтримує, що і стає причиною конфліктів, протестів, образ в процесі різностатевого спілкування. У спільній діяльності між її учасниками виникають різні типи взаємин, що залежать першу чергу від правильності організації педагогом педагогічної діяльності. Відтак, гендерні взаємини можуть проявлятися як: дружня взаємодопомога, що характеризується

справжньою співпрацею, бажанням й умінням прийти на допомогу товаришеві, який цього потребує; партнерство, для якого характерна формальна співпраця, підґрунтям якої є розподіл праці та дотримання правила рівності в досягненні спільної мети; співіснування, сусідство, що проявляється у вболіванні кожного за власну участь у справі, а також у практичній відсутності будь-якої турботи про спільну працю. Відтак, сформованість гендерних взаємин з протилежною статтю дитини – конструктивний складник її соціального розвитку.

Водночас аналіз практики освітнього процесу у навчальних закладах показує, що виховання дітей у відповідності з їх гендерною приналежністю відстає від реальних потреб та не відповідає сучасним вимогам. Особливо гостро ця проблема постає в сучасних умовах розвитку суспільства, коли моральний, соціальний, гендерний і комунікативний розвиток дітей викликає серйозну тривогу. Безліч негативних явищ, що спостерігаються вже у дитячому, а також у підлітковому та дорослому середовищі, зокрема, такі як: агресивність, жорстокість, байдужість, ворожість, неповага до протилежної статі беруть початок у ранньому віці, коли дитина вперше вступає у гендерні взаємини [5].

Витоками проблеми формування гармонійних гендерних взаємин серед старших дошкільників у педагогічному процесі дошкільного навчального закладу є авторитарний стиль взаємин, недостатня висока культура спілкування дорослих (вихователів, батьків) з дітьми [1].

Сьогодні не можна якісно здійснювати виховання гендерних взаємин старших дошкільників без вивчення ним ефективних принципів і педагогічних умов на сучасних психолого-педагогічних засадах. Мова йде про визнання самоцінності дитинства, застосування принципів особистісно-орієнтованого виховання, реалізацію культуротворчої функції в новій, розвивально-освітній парадигмі, системний підхід до виховання гендерних взаємин дитини на засадах гуманізму та демократизму (Т. Говорун, О. Кононко, В. Кравець, Л. Олійник).

Засади „гендерного підходу” української педагогічної думки, що розроблені вітчизняними класиками, є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення сучасних педагогічних умов та принципів виховання гендерних взаємин дівчаток і хлопчиків.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми дають можливість обґрунтувати та охарактеризувати принципи та педагогічні умови, що становитимуть основу експериментальної методики виховання гендерних взаємин старших дошкільників.

Зупинимося на характеристиці кожного з них [1].

Принцип гуманності. Основна ідея – людина – основна цінність суспільства, віра у можливості кожної дитини, захист достоїнств та основних прав, повага до особистості, забезпечення педагогічного комфорту та психологічного здоров'я. В основі цього принципу, прийняті до уваги особливості гендерного виховання, яке сприяє рівноправності між статями. Гуманізація гендерного виховання допомагає сприймати дитину, як повноцінного партнера в умовах гендерних взаємин. Педагогічна взаємодія, заснована на принципі гуманності допомагає здолати егоцентризм та індивідуалізм дитини та сформувати команду для роботи у групі та толерантність у взаєминах.

Принцип толерантності. Приймаючи до уваги принцип толерантності, враховуючи інтерес дитини, педагог допомагає їй сформувати свою гендерну ідентичність через уміння будування толерантних стосунків: поставити дитину на місце іншої, зрозуміти почуття та думки до себе, як своєї так і протилежної статі; враховуючи точку зору іншої дитини, зіставити її з особистою, спробувати пов'язати її із статтю до якої вона належить; сприймати та не ігнорувати емоції інших, розвивати почуття емпатійності, як до дітей власної статі так і до дітей протилежної статі.

Принцип гетерогенності у вихованні. Цей принцип у вихованні виводиться з гендерної ідентичності дитини. У роки, коли формується статева

ідентичність дитини, педагогу потрібно орієнтувати педагогічну взаємодію беручи до уваги стать дитини, і залежно від цього схвалювати за жіночі або чоловічі прояви поведінки. Принцип гетерогенності у вихованні витікає з гетерогенності суспільства та різниці генної інформації між індивідами. Це означає не треба зневажати індивідуальність будь-якої дитини, яка наслідує соціальний досвід, отриманий від різнорідного соціального середовища. Педагог стверджує статеву ідентичність дитини у різноманітній діяльності з однолітками, а саме: у спільній діяльності, в якій переплітаються відношення співпраці, як між одностатевими так і різностатевими дітьми, у соціально значущій, цікавій та динамічній діяльності, яка спричиняє соціальні зміни та допомагає засвоювати статеві ролі дітям.

Принцип адаптивності. Він передбачає не пасивне засвоєння дітьми статево-рольових стереотипів поведінки, а активне оволодіння ними за допомогою інтерактивних методів і форм гендерного виховання. При таких педагогічних технологіях формування норм гендерної поведінки засвоюється не зовні, а переходить у внутрішній план, тобто інтериоризується.

Започатковуючи формувальний етап дослідницько-експериментальної роботи насамперед ми визначилися з педагогічними умовами організації процесу формування гендерних взаємин старших дошкільників.

Зокрема, нами визначені такі педагогічні умови формування гендерних взаємин старших дошкільників.

Перша педагогічна умова - забезпечення комфортного середовища у групі ДНЗ, що передбачає емоційний комфорт кожної дитини, її підтримку і повагу та врахування права на розвиток її індивідуальності на паритетних засадах.

Для розкриття цієї педагогічної умови звернемося до праць О.Кікінеджи [1]. Узагальнюючи ідеї виховання хлопчиків та дівчаток, акумульовані гуманістичною педагогікою, О.Кікінежди доходить висновку, що вони базуються на засадах гендерного паритету, оскільки наголошують на тому, що:

- Немає статево відповідних видів людської діяльності; освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації

діяльності.

- І чоловік, і жінка відіграють однаково вагомі ролі у родині та вихованні дитини.
- Хлопчики і дівчатка мають однакові можливості для оволодіння трудовими вміннями та навичками, різними професіями.
- У вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності, можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє.
- Неприпустимо протиставляти дітей за статтю в різних сферах життєдіяльності, в іграх, навчанні, у планах на майбутнє тощо.
- Важливо вчити дітей протистояти стереотипам та статево типізованим очікуванням: їх прийняття може обмежити, збіднити особисте життя.
- Важливо підтримувати дружнє співіснування статей у гендерно нейтральному вихованні. Хлопчики та дівчатка можуть бути друзями і поважати одне одного; вони мають отримати рівнозначне виховання на базі однакових статевоїх ролей, залучення до однакових видів діяльності.

Другою умовою є реалізація конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі формування гендерних взаємин старших дошкільників. Звичайно, атмосфера в сім'ї є вирішальною для подальшого адекватного розвитку нормальних взаємин статей. Сім'я є прикладом для дитини, саме від цього прикладу залежить, що зможе винести дитина для побудови власної сім'ї.

Вважається, що батьки більше ідентифікують себе з дитиною своєї статі і більше хочуть бути моделлю для неї. На спілкування з дітьми переноситься стиль відношення між статями: батьки відносяться до дочок в деякому розумінні як до маленьких жінок, а матері до синів – як до маленьких чоловіків.

У сім'ях простежується тяжіння хлопчаків до батька, а дівчат – до матері. Це треба обов'язково використовувати для виховання міжособистісних взаємин. Спільні заняття чоловічим або жіночим ділом наближають дітей до батьків і дають певний поштовх до відвертих розмов на хвилюючі дітей проблеми. Не має сумнівів, що у цьому віці дуже важливе місце займають особисті вчинки

дорослих. Які б красиві слова не говорив батько сину про повагу до жінки, син буде керуватися зразками дійсної поведінки свого батька.

Виховання гендерних взаємин повинно проводитись у ДНЗ, і дуже важливо, щоб не було розбіжності між вихованням в ДНЗ і вдома. Для цього потрібні співбесіди батьків з вихователя на проблеми виховання, у тому числі і гендерних взаємин. На жаль, деякі батьки вважають себе здатними самостійно оволодіти методами правильного виховання, але важливо не тільки знати, а вміти проводити послідовно узгоджене з навчальним закладом виховання.

Третьою умовою, що забезпечить ефективне формування гендерних взаємин старших дошкільників є забезпечення емоційно насиченої спільної діяльності, яка дає можливість дитині зазнавати важливі для неї переживання у процесі взаємодії та статево-рольового спілкування. Організація такої діяльності дошкільників передбачає виникнення необхідності надати йому допомогу, поради його успіхам та отримати підтримку в умовах партнерських взаємин. Ця робота має здійснюватися поетапно в процесі формування чуйного ставлення до однолітків; гуманістичної направленості поведінки; способів співпраці в умовах спільної діяльності.

Таким чином, виховання гендерних взаємин реалізується як усвідомлення власної значущості в дитячій спільноті, як укріплення своєї самооцінки за підтримки людей навколо та як накопичення комунікативних навичок у спільній діяльності з однолітками і під впливом конструктивної взаємодії педагогів і батьків.

Експериментальну методика формування гендерних взаємин старших дошкільників спроектовано відповідно до визначених теоретичних принципів та педагогічних умов. Вона забезпечує реалізацію трьох визначених педагогічних умов і охоплювала три взаємопов'язані напрями роботи:

Мета першого напрямку роботи є створення емоційного комфорту кожної дитини в групі на паритетних засадах.

Змістовна лінія реалізації завдань першого напрямку передбачала створення комфортного середовища в групі, де дитина почувалася впевнено, де до неї ставилися з урахуванням її статевих та індивідуальних особливостей.

Серед методів і засобів педагогічного впливу можливі такі: використання інсценівок, у сюжетах яких малюки впізнають знайомі життєві ситуації, усвідомлюють їх і відповідно оцінюють, читання художніх творів, у яких описуються типові моральні ситуації, з подальшим обговоренням учинків дійових осіб, висловлювання дітьми власного ставлення до описаних подій; розглядання картин, малюнків із зображенням знайомих для дітей життєвих ситуацій і переживань (тривога, біль, страх та ін.), спільний пошук шляхів виходу з них; використання ігор-вправ, у яких дітям пропонується розіграти та розв'язати знайомі вже моральні проблеми - сценки образ, нетактовних висловлювань, жадібності тощо, для чого можна використати настільний театр, фланелеграф; позитивне оцінювання реальних проявів доцільної поведінки, роз'яснення сенсу власного вчинку й учинку однолітка, дидактичні ігри «Із ким би я потоваришував», «Кому що потрібно для гри», «Хто як одягається», ігровий тренінг.

У системі формування гендерних взаємин дітей старшого дошкільного віку можна визнати також такі методи: аналізування та обговорення проблемних ситуацій, які пов'язані з взаємовідносинами між дівчатами та хлопчиками; обговорювання дитячих листів, в яких відображені специфічні проблеми, які хвилюють хлопців та дівчат до 7 років; ігрові ролі та ігрові ситуації, які формують вміння орієнтуватися у виборі способу спілкуванні з людьми іншої статі (дорослі, однолітки); інсценування проблемної ситуації у спілкуванні між людьми двох різних статей – через цей метод формується вміння дошкільників приймати ефективні рішення, знаходити адекватні способи, щоб підтримати позитивне ставлення до себе та до людей іншої статі у стресових ситуаціях; бесіди на теми, що пов'язані з культурою спілкування між дівчатами та хлопцями.

Метою другого напряму стало забезпечення емоційно насиченої спільної діяльності, яка дає можливість дитині зазнавати важливі для неї переживання у процесі взаємодії та гендерних взаємин.

Відповідно цієї педагогічної умови ми визначили ефективні форми та методи роботи: заняття, індивідуальні завдання, приклад, аналіз художньої літератури та народної творчості, вправи, створення проблемних ситуацій, заохочення, рухливі ігри, праця.

Нами було проведено насамперед пропедевтичну роботу з педагогами вихованців експериментальних дошкільних навчальних закладів. Зміст методичної роботи з педагогами спрямовувався на підвищення рівня їх професійної компетентності з проблеми формування гендерних взаємин старших дошкільників. З цією метою для було організовано діяльність консультативного центру “Гендерний клуб”, в функції якого входило ознайомити вихователів зі змістом і методикою експериментальної роботи з дітьми й надати методичну допомогу у впровадженні експериментальної методики. Спільно з вихователями було розроблено методичні рекомендації для батьків з означеної проблеми.

Третім напрямком експериментальної роботи стала реалізація педагогічної умови співпраці з родиною. Проведення просвітницької діяльності серед батьків мала на меті розкрити основні шляхи формування гендерних взаємин. Ми намагалися донести до батьків думку про доцільність формування взаємин з протилежною статтю завдяки формуванню в них таких рис особистості, як: самостійність, адекватна самооцінка, самоповага, почуття власної гідності, комунікативні навички. Педагогічна робота з родиною реалізувалася шляхом застосування індивідуальних і колективних форм організації педагогічного процесу: індивідуальних бесід, консультацій, ознайомлення з спеціальною літературою, проведення батьківських зборів, педагогічних лекторіїв, брейн-рингів, тренінгів для батьків і дітей “Формування довірливих стосунків з дітьми як приклад налагодження гармонійних гендерних взаємин”, ділових ігор, організації “Школи для молодих батьків”, днів

відкритих дверей, виготовлення інформаційних посібників (“Поведінка батьків – приклад для наслідування”), розповсюдження пам’ятки для батьків. Для надання батькам більш повної інформації про означену проблему в процесі проведення експериментальної роботи було організовано фотовиставки: “Хлопчики і дівчатка”, “У казках – про стать дитини”, виставки сімейних поробок та малюнків: “Будь чемним”, “Майбутні мама та тато”, “Шануймо маму”.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведений огляд літератури до розуміння змісту поняття „гендерні взаємини”, пропонуємо таке визначення: гендерні взаємини – це взаємні стосунки між дітьми різної статі, в результаті яких відбувається їхня підготовка до виконання гендерних ролей в умовах соціуму. В статті досліджено ефективні педагогічні умови, принципи виховання гендерних взаємин, в основі яких лежить сприйняття дитини як неповторної цілісної особистості із притаманними лише їй гендерними та індивідуальними особливостями.

Проблема розвитку гендерних взаємин старших дошкільників багатогранна і не вичерпується розглянутими у пропонованому дослідженні аспектами. Подальше дослідження пов’язуємо з такими напрямками: особливості формування гендерних взаємин в трудовій, пізнавальній діяльності; взаємодія дошкільного закладу і сім’ї з проблеми формування гендерних взаємин дошкільників.

Література:

1. *Кікінежді О. Гендерне виховання змалку / О. Кікінежді // Дошкільне виховання. – 2006. – № 2. – С. 3-6.*
2. *Кравець В.П. До проблеми гендерно-рольової ідентифікації особистості / В.П. Кравець // Дошкільна освіта. – 2006. – № 2 (12). – С. 40-48.*
3. *Кон И.С. Психология половых различий / И.С. Кон // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 47-57.*
4. *Кононко О.Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків та дівчаток у дошкільний період / О.Л. Кононко // Вихователю про психологію та педагогіку*

- сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / за ред. Т.В. Говорун. – К.: Інститут змісту та методів навчання, 1996. – С. 91-110.*
5. *Корсак К. Приховані небезпеки статевої освіти / К. Корсак // Освіта і управління. – 2003. – № 1. – С. 162-169.*
  6. *Олійник Л.М. Статеве виховання дітей від народження до 10 років : навчально-методичний посібник / Л.М. Олійник – Миколаїв: ПП «Принт-Експрес», 2008. – 250 с.*

References:

1. *Kikinezhdі O. Genderne vykhovannya zmal'ku / O. Kikinezhdі // Doshkil'ne vykhovannya, 2006. – # 2. – S. 3-6.*
2. *Kravets' V.P. Do problemy genderno-rol'ovoyi identyfikatsiyi osobystosti / V.P. Kravets' // Doshkil'na osvita. – 2006. – # 2 (12). – S. 40-48.*
3. *Kon Y.S. Psykholohyya polovыkh razlychyu / Y.S. Kon // Voprosы psykholohyyu. – 1981. – # 2. – S. 47-57.*
4. *Kononko O.L. Rozvytok statevoyi svidomosti khlopchыkыv ta divchatok u doshkil'nyy period / O.L. Kononko // Vykhovatelyu pro psykholohiyu ta pedahohiku seksual'noho rozvytku dytyny: Naukovo-metodychnyy zbirnyk / za red. T.V. Hovorun. – K.: Instytut zmistu ta metodiv navchannya, 1996. – S. 91-110.*
5. *Korsak K. Prykhovani nebezpeky statevoyi osvity / K. Korsak // Osvita i upravlinnya. – 2003. – # 1. – S. 162-169.*
6. *Oliynyk L.M. Stateve vykhovannya ditey vid narodzhennya do 10 rokiv : navchalo-metodychnyy posibnyk / L.M. Oliynyk – Mykolayiv: PP «Prynt-Ekspres», 2008. – 250 s.*